

ВІДГУК

офіційного опонента кандидата економічних наук, доцента
Зварич Ірини Ярославівни
на дисертаційну роботу
САМСОНОВОЇ ЛІЛІЇ ВАЛЕРІЇВНИ
«Контрактні відносини в системі міжнародної кооперації»
подану на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук
за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

Актуальність теми дисертаційного дослідження

Трансформація міжнародних виробничих зв'язків та розвиток глобальних виробничих й збутових мереж є, безумовно, ключовою характеристикою, що впливає на структуру торговельних потоків в ХХІ сторіччі. Глобальні виробничі мережі сприяють поглибленню міжнародної фрагментації виробництва в різних країнах світу, визначають інтенсивність експлуатації специфічних порівняльних переваг кожної із локацій, впливають на інноваційний та технологічний розвиток країн, що інтегровані в новітню систему міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації.

Міжнародний досвід засвідчує, що драйвером зростання глобальних виробничих мереж виступає ціла низка детермінант, що базуються на особливостях секторального, технологічного, управлінського тощо характеру. В цьому контексті важливого значення набуває аналіз мотивів та механізмів включення країн світу та їх суб'єктів бізнесу в окреслені мережі, можливостей імплементації передових технологічних та управлінських практик в економічне середовище країн, що відстають в рівнях економічних та соціальних здобутків. Відтак робота, в якій розкриваються особливості розвитку міжнародних контрактних відносин як новітньої форми виробничо-збутової кооперації на глобальному та національному рівнях, здійснено оцінювання масштабів та тенденцій розвитку зазначено явища з огляду його частки в глобальній торгівлі та виробництві, ідентифіковано наслідки його розвитку, є безумовно актуальною та такою, що має не лише теоретичну цінність, але й практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами

Як видно з автореферату (с. 2) дисертаційна робота Самсонової Л. В. виконувалась відповідно до плану науково-дослідних робіт Київського національного торговельно-економічного університету. Окремі положення знайшли своє відображення в наступних НДР: «Стратегічне партнерство у вимірі економічної безпеки України» (номер державної реєстрації НДР – 0116U000785), де обґрунтовано економічну сутність поняття «міжнародні контрактні відносини» та запропоновано методичний інструментарій для оцінки результатів участі підприємств у міжнародній виробничій кооперації; «Експорт-промоушн України в умовах дестабілізації глобальних торговельних регуляторів» (номер державної реєстрації НДР – 0117U007173), де проаналізовано світові обсяги використання контрактних відносин за галузево-видовою структурою із виокремленням соціально-економічних ефектів їх розвитку; «Глобальні імперативи розвитку міжнародних виробничих мереж» (номер державної реєстрації НДР – 0117U000508), де досліджено галузеву специфіку економіки України в контексті інтеграції у систему міжнародної виробничої кооперації, а також досліджено потенціал підприємств окремих видів економічної діяльності для включення в систему міжнародних коопераційних зв'язків; «Євроінтеграційні пріоритети розвитку національного бізнесу» (номер державної реєстрації – 0115U000562), де систематизовано підходи до класифікації міжнародних контрактних відносин та визначено секторальну специфіку їх використання.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації

Достовірність наукових положень, висвітлених в дисертації Самсонової Л. В. підтверджується низкою чинників, зокрема автор використовує широкий методичний інструментарій дослідження, що складається з методів історико-логічного узагальнення, порівняння, аналізу та синтезу (п.п. 1.1, 1.2); аналогії та індукції (п. 1.3); статистичних (співставлення, порівняння, групування, побудова і аналіз рядів динаміки, аналіз структури)

(п. 2.1); метод індексів (п. 2.2); кореляційно-регресійного аналізу (п. 2.3); метод екстраполяції та сценарного моделювання (п.п. 3.3, 3.1).

Основні наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в авторефераті та дисертації, є обґрунтованими, послідовними, аргументованими. Про ступінь достовірності, сформульованих наукових положень дисертаційної роботи, свідчить широкий спектр джерельної бази дослідження, сформованої на основі значного переліку закордонних літературних джерел, аналітичної та статистичної інформації міжнародних аналітичних та фінансових організацій, включаючи Міжнародний валютний фонд, Світову організацію торгівлі, Світовий банк, Організацію економічного співробітництва та розвитку, Конференцію ООН з торгівлі та розвитку. Загальна кількість використаних джерел у роботі сягає 303 найменувань, з яких значну частину займають публікації закордонних науковців, звітність мультинаціональних корпорацій, інформаційні матеріали відповідних асоціацій та статистичні джерела.

Достовірність отриманих результатів дисертаційного дослідження, сформульованих висновків і рекомендацій підтверджуються їх практичним значенням, зокрема окремі наукові положення були впроваджені в діяльність Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної державної адміністрації, в роботу Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції, в господарську діяльність ПП «КЛЕМАР-ТЕЛЕКОМ».

Основні теоретико-методичні положення та результати дослідження, що наведені в дисертаційній роботі, доповідалися на 9 міжнародних та всеукраїнських конференціях, дві з яких проводилися за кордоном. Отримані автором окремі положення щодо особливостей участі України в міжнародних контрактних відносинах були опубліковані в закордонному виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз даних, і що може свідчити про високий науковий рівень автора. Основні результати дисертаційної роботи Самсоної Л. В. опубліковано у 18 наукових працях з них: 5 статей у фахових наукових виданнях, 4 – у наукових періодичних виданнях інших держав та

виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз даних, 9 тез конференцій.

Дисертаційна робота оформлена згідно вимогам МОН України, наукові положення викладені логічно, висновки ґрунтуються на результатах власних авторських досліджень. Все вище зазначене свідчить про високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації Самсоної Л. В.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації. Ознайомлення із авторефератом свідчить, що він повністю відповідає змісту дисертаційної роботи та відображає основні авторські ідеї.

Наукова новизна дисертаційного дослідження

Автором в ході дослідження було отримано положення наукової новизни, які стануть вагомим внеском в розвиток теоретичних та прикладних аспектів відповідної проблематики. Імпонує, що наукова новизна дисертаційної роботи Самсоної Л. В. має пункт «вперше», де автор пропонує теоретико-методичний підхід до з'ясування зв'язку між контрактними відносинами та міжнародною кооперацією (с. 17). Завдяки розробленому підходу автору вдалося визначити: суб'єктність контрактних відносин, де панівна роль припадає на БНК (в ролі замовника) та залежної сторони підприємства-виконавця; об'єктність – автор вказує, що формати коопераційних відносин вже не покладаються на просту торгівлю товарами проміжного споживання, а мова йде саме про функції, які передаються третій стороні на виконання; організаційно-правові умови реалізації, де зроблений акцент на те, що контрактні відносини реалізуються виключно за рахунок неінвестиційних механізмів співпраці, де основним механізмом впливу є умови контракту (п.п. 1.1, с. 24-27). Окрім цього запропонований підхід чітко диференціює механізми досягнення конкурентних переваг окремо для замовників, окремо для виконавців, що напряду залежить від розподілу сил між кооперантами.

Серед положень наукової новизни, і це, власне, відображено в розділі «удосконалено», особливої уваги заслуговує теоретичне обґрунтування економетричної моделі ідентифікації впливу участі країни в міжнародній кооперації на її економічне зростання (с. 17). Автором в цьому напрямку було цілком обґрунтовано доповнено існуючу модель економічного зростання для країн з економіками відкритого типу фактором, що відображає вагомість контрактних відносин в системі зовнішньоекономічних зв'язків країни та впливовість таким чином на динамізм їх ВВП (пп. 1.3 с. 80-88; пп. 2.3 с. 148-151). Автором належним чином обґрунтовується наукова гіпотеза щодо важливості цього фактора, що в подальшому було підтверджено отриманими результатами розрахунків.

Варто також зауважити, що запропонований Самсоною Л. В. підхід щодо класифікації контрактних відносин (пп. 1.2 с. 51-67) дійсно має суттєве значення для теорії міжнародної кооперації, в першу чергу він дає змогу: цілісно розглянути предмет дослідження; зрозуміти, які виключні фактори лягли в основу тієї чи іншої класифікаційної ознаки; виявити варіативність у використанні контрактних відносин та ідентифікувати релевантні кожному із різновидів переваги та ризику. На нашу думку, автор доречно серед іншого переліку виділяє таку класифікаційну ознаку як «тип управління глобальними виробничими мережами» (пп. 1.2 с. 61-62), адже в XXI столітті світовою спільнотою було визнано, що глобальні виробничі мережі є основним рушієм економічного зростання (як держав, так і окремих підприємств), в розвитку яких контрактні відносини займають не останнє місце. В контексті дисертаційного дослідження автором чітко зазначається, що враховуючи неінвестиційну сутність контрактних відносин саме режим контролю (експансіоністський, модулярний, релятивний) дозволяє чинити визначальний вплив однієї сторони відносин на іншу.

Практичне значення в розробці проблематики контрактних відносин має положення наукової новизни в категорії «дістали подальшого розвитку»: теоретичні положення щодо обрання методичного інструментарію для оцінки

масштабів та наслідків фрагментації та екстерналізації виробничо-збутових процесів для економіки країн, що інтегровані в систему міжнародної кооперації (п. 1.3 с. 67-88). Автором в межах цього положення було: по-перше, обґрунтовано доцільність застосування різних методик кількісного оцінювання впливу контрактних відносин: по-друге, систематизовано підходи щодо оцінки різних аспектів контрактних відносин (оцінки рівня участі країн в експорті третіх країн, методика компаративного аналізу торгівлі послугами (завданнями), методика декомпозиції експорту); по-третє, автором було запропоновано коефіцієнт участі країни в міжнародній кооперації через контрактні відносини, обґрунтована його доцільність та значущість (зазначено, що за допомогою цього коефіцієнта є можливість виявити окремо країни-замовники та країни виконавці та/або визначити рівень залученості країни до коопераційних відносин).

В дисертаційній роботі автор неодноразово ставить акцент на важливості регулювання контрактних відносин і зазначає необхідність розробки відповідного механізму регулювання на державному рівні. Це твердження знайшло своє відображення й в науковій новизні, де пропонується розробити інституційно-організаційний механізм регулювання на засадах збалансованого управління з максимізацією позитивних та мінімізацією негативних чинників впливу контрактних відносин на економічний та соціально-екологічний розвиток країни (с. 19) . Важливо, що автор розуміє процеси управління як системне явище і акцентує увагу на тому, що будь-яка стратегія розвитку вузького спрямування має підпорядковуватися загальній стратегії національного розвитку (с. 184).

Дістали подальшого розвитку й напрями розбудови національної регуляторної системи щодо підвищення ефективності участі підприємств в системі міжнародної виробничо-збутової кооперації (п. 3.1, с. 188-194). Автор вказує на визначальну роль держави в забезпеченні умов для розвитку контрактних відносин та підприємств, що працюють на умовах цих форматів. Серед усіх дисертант виділяє, як одну з найважливіших інформаційну функцію

держави у поширенні знань серед підприємців про можливості і ризики інтеграції до системи міжнародної кооперації через формат контрактних відносин (с. 190-191). Зазначено, що основоположну роль у формуванні контрактних відносин між БНК і підприємством відіграє наявність у останнього мінімально необхідного капіталу, в цій проекції роль держави визначається у формуванні доступної ціни на позиковий капітал.

Дисертант підійшов до проблематики контрактних відносин комплексно в поєднанні трьох: мега-, макро- та мікро-рівнів, що знайшло своє відображення в обґрунтуванні механізмів відбору форматів контрактних відносин на макро рівні, що базуються на досягненні позитивних макроекономічних ефектів розвитку (створення додаткових робочих місць; максимізація доданої вартості в країні; генерування експорту та поліпшення його просторово-видової структури; трансфер технологій та ноу-хау; сприяння соціальному та екологічному розвитку) та нівелюванні негативних впливів (експлуатація ресурсів, втрата робочих місць, консервування підприємств на стадіях виробництва з низькою доданою вартістю, бар'єри у поширенні нових технологій та інше) (п. 3.2 с. 204-206). На рівні підприємства запропоновано здійснювати відбір між різними видами контрактних відносин за допомогою метода моделювання, який дасть можливість оцінити впливовість різних факторів на вибір конкретного виду, зокрема автором запропоновані наступні: недосконале відтворення, управлінські компетенції на приймаючому ринку, інвестиційні партнери на приймаючому ринку, якість та інституціональна захищеність бізнес-середовища приймаючої країни, культурна відстань між країнами, розмір і ресурси компанії (с. 212-221).

Отримало подальшого розвитку положення наукової новизни, яке дозволяє обґрунтовувати логіку, детермінанти та потенціал розвитку контрактних відносин та заключається в систематизації підходів до розкриття змісту та передумов розвитку контрактних відносин в рамках теоретичних розвідок проблематики міжнародної кооперації, з визначенням етапів їх еволюції, що на відміну від існуючих, тлумачиться з огляду трансформації

механізму координації міжнародних виробничо-збутових процесів та рівня їх фрагментації (с. 18).

Усе вищезазначене надає підстави для загальної позитивної оцінки рецензованого дисертаційного дослідження, в якому автором самостійно і на достатньо високому рівні досягнута мета і вирішені поставлені задачі, а також стверджувати, що дисертаційна робота Самсонової Л. В. є завершеною та цілісною науковою працею і її змістовна побудова є послідовною та логічною.

Наукове та практичне значення одержаних результатів дослідження

Наукове та практичне значення одержаних результатів Самсоною Л. В. полягає у тому, що розроблені теоретичні та методичні положення доведено до рівня практичних рекомендацій. До результатів, які мають практичне значення, належать: визначення стану та тенденцій розвитку міжнародних контрактних відносин у світовому вимірі, що дозволяє обґрунтовувати перспективи нарощування контрактних відносин та виявляти ризики взаємодії між підприємствами замовниками і виконавцями; виявлення впливу контрактних відносин на економіку України та здійснення прогнозування розвитку контрактних відносин підприємств України у системі міжнародної кооперації, що допоможе визначати пріоритетні напрями розбудови національної регуляторної системи щодо підвищення ефективності участі вітчизняних підприємств в системі міжнародної кооперації (с. 19).

Запропоновані заходи зі стимулювання розвитку контрактних відносин в Україні впроваджені в діяльність Управління зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної державної адміністрації при здійсненні консультативної роботи для підприємців (Довідка № 02-01-13/0312 від 26.04.2018). Найвагомішими для роботи Управління виявилися напрацювання автора у сфері селекції та систематизації міжнародних та національних нормативно-правових актів у сфері регулювання окремих видів контрактних відносин (с. 20).

Результати дисертаційного дослідження, зокрема рекомендації щодо систематизації міжнародного досвіду країн з регулювання міжнародних контрактних відносин використовуються в роботі Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції та слугують методологічним підґрунтям для підготовки аналітичних матеріалів з удосконалення діяльності системи органів державного управління (Довідка № 04-17/16-621(116974) від 04.06.2018).

На основі результатів дисертаційного дослідження Самсоної Л. В. була розроблена науково-дослідна робота на тему «Розвиток міжнародного співробітництва вітчизняних підприємств у форматах контрактних відносин та прямого іноземного інвестування» (номер державної реєстрації НДР – 0118U 001517), яка виконувалась на замовлення приватного підприємства «КЛЕМАР-ТЕЛЕКОМ». Обґрунтовані на основі теоретико-методичного та емпіричного дослідження механізми та напрямки співпраці підприємств України з компаніями-нерезидентами у форматах контрактних відносин та розроблені рекомендації щодо використання переваг кожного їх виду упроваджені в господарську діяльність ПП «КЛЕМАР-ТЕЛЕКОМ».

Теоретичні положення і методичні розробки дисертаційної роботи Самсоної Л. В. використані в освітньому процесі Київського національного торговельно-економічного університету для підготовки науково-методичного забезпечення дисципліни «Європейська інтеграція», зокрема у розробленні опорного конспекту лекцій для спеціальностей «Економіка», «Міжнародні економічні відносини» та «Менеджмент» освітнього рівня «бакалавр» (Довідка № 2625/22 від 05.10.2018).

Зауваження до дисертаційної роботи

Дисертація Самсоної Л. В., маючи ознаки наукової новизни, характеризується глибиною та масштабністю викладення матеріалу, має разом з тим низку дискусійних положень, а відтак резерви покращення, які узагальнено можна представити наступним чином:

1. У другому параграфі другого розділу автором було опрацьовано значну кількість статистики та пораховано велику кількість коефіцієнтів (с. 125-143); параграф насичений таблицями з відповідними розрахунками, однак самі висновки на основі отриманих результатів виглядають неповними. Зокрема хотілося б доповнити матеріал більш ґрунтовними поясненнями щодо того, за рахунок чого та чи інша країна залучена до контрактних відносин (наприклад, чим обумовлені високі показники таких країн як Люксембург, Бельгія, Естонія; чому такі країни як США та Японія мають низькі показники, с. 125). На нашу думку, не в достатній мірі представлена галузево-секторальна аналітика контрактних відносин різних країн світу.

2. При визначенні макроекономічних впливів контрактних відносин на економічне зростання країн, на нашу думку було б доречно розмежувати країни-виконавці з країнами-замовниками на основі отриманих результатів розрахунків (п. 2.2) показників імпортової залежності та експортної переваги за окремими видами контрактних відносин (с. 130-141) й, відповідно, оцінити такі впливи окремо для кожної групи країн. Що, в свою чергу дало б змогу краще зрозуміти процеси формування глобального виробництва серед країн світу.

3. Автором зазначається, і за результатами розрахунків видно, що країни поділяються на замовників і виконавців, однак обрані та обґрунтовані положення щодо регулювання контрактних відносин в більшій мірі відносяться до країн-виконавців (пп. 3.1). На нашу думку, зміст дисертаційної роботи можна було б доповнити більш глибокою аргументацією необхідних інструментів управління контрактними відносинами для країн-замовників.

4. Описані в третьому розділі способи селекції різних видів контрактних відносин (пп. 3.2) в більшій мірі стосуються підприємств, а в меншій мірі органів управління окремих країн. З одного боку такий виклад матеріалу виглядає логічним, адже уряд є суб'єктом забезпечення відповідних умов реалізації контрактних відносин, однак на нашу думку для країн-виконавців та країн-замовниць цілі регулювання процесу селекції будуть відрізнятися, особливо з урахуванням того, що в сучасну добу економічно

розвинуті країни, що до недавніх пір активно використовували аутсорсинг, бажають повернути колись винесене виробництво за кордон на домашню територію.

5. Автором вдало було підмічено, що контрактні відносини впливають на рівень економічної безпеки та стабільність країн, особливо у галузях та секторах, які майже повністю працюють на умовах контрактних відносин (с. 206-207). Однак, на нашу думку, запропоновані рівні безпеки контрактних відносин могли б виглядати більш вагомими при аргументованому обґрунтуванні обраних критеріїв та їх порогових значень – можливо ці значення відрізнялися б для країн-виконавців та замовників.

6. На нашу думку перенесення аналітичного матеріалу з третього розділу (пп. 3.3 с. 224-230) в другий (пп. 2.1) могло б покращити загальну структуру та логіку викладу матеріалу дисертаційного дослідження.

7. В третьому розділі автором здійснено прогнозування локалізації контрактних відносин в Україні та описані можливі сценарії розвитку контрактної співпраці підприємств України з іноземними партнерами (пп. 3.3 с. 230-237). Однак, на нашу думку, в роботі не вистачає прогнозних положень галузевого спрямування, зокрема визначення перспективних напрямів розвитку контрактних відносин та їх можливих позитивних результатів.

Проте, зазначені недоліки та дискусійні положення не впливають на високий науковий рівень дисертаційної роботи, її загальну позитивну оцінку і не зменшують її наукове і практичне значення. Вважаємо, що висловлені зауваження можуть слугувати орієнтиром автору у поглибленому дослідженні актуальної проблеми розвитку контрактних відносин у системі міжнародної кооперації.

Загальна оцінка наукового рівня дисертації роботи та її відповідність нормативним вимогам

Дисертаційна робота Самсонової Лілії Валеріївни на тему «Контрактні відносини в системі міжнародної кооперації» є завершеним науковим

дослідженням, що виконане на актуальну тему. Положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертаційній роботі характеризуються науковою новизною, достовірністю та аргументованістю.

Дисертаційна робота відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 656 від 19.08.2015р., а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри
міжнародної економіки
Тернопільського національного
економічного університету

І. Я. Зварич

Зварич І. Я.
Завірюю: Зас. спеціальної комісії